

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XVIII. KÖTET. 6. SZÁM.

HATÁRIDŐSZÁMITÁS A RÓMAIAKNÁL.

Dr. CSERÉP JÓZSEFTŐL.

Ára 40 fillér.

BUDAPEST.

1903.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. *Télffy Iván*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Télffy Iván*: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tárkányi J. Béla*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász Károly*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy Ferencz*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vámbery Ármin*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre Sándor*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy Ferencz*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai Sámuel*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus I.*: A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k.** I. *Mátray Gábor*: A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről. 20 f. — II. *Szász Károly*: A tragikái felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics Gy.*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály Henrik*: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Télffy Iván*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy Antal*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy Ferencz*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun Géza*: A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády Áron*: Magyar szófejtetések. 20 f. — X. *Szénassy Sándor*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Áron*: A defferekről. 40 f. — XII. *Szvórényi József*: Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k.** I. *Brassai Sámuel*: Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — II. *Szabó Károly*: Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó Imre*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai Károly*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály Henrik*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna Ferdinánd*: A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher Ignác*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun Géza*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Szende*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k.** I. *Brassai Sámuel*: Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálinth Gábor*: Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal Antal*: A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher Ignác*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz József*: A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi János*: Az új szókról. 30 f. — VIII. *Toldy F.*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna Ferd.*: Az ik-es igékről. 30 f. — X. *Szarvas G.*: A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.)
- V. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. *Brassai Sámuel*: A neo- és palaeologia ügyében. 60 f. — III. *Barna Ferdinánd*: A hangsulyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi Mór*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus István*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Télffy Iván*: Aeschylus. 1 K 60 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre Sándor*: Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany László*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.)
- VI. k.** I. *Mayr Aurél*: A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálint Gábor*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna Ignác*: A rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher Ignác*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött.

HATÁRIDŐSZÁMITÁS A RÓMAIAKNÁL.

Dr. CSERÉP JÓZSEFTŐL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1903.

Határidőszámítás a rómaiaknál.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1903. január 5-én tartott ülésén.)

Nemcsak nemzeteknek s országoknak van történetük, hanem mindennek, a mi változásnak van kitéve, vagyis, a mivel történhetik valami.

Minthogy ki van téve változásnak a nyelv anyaga is, története lehet egyes szónak vagy szólásnak is. És ezek történetének vagy — mondjuk — változásának ismerete igen fontos szerepet játszik a közölt gondolat helyes megértése tekintetében. Hogy a tárgyhoz közeledjem példával, a latin írók olvasása közben sűrűn akadunk olyan jelenségre, hogy egy-egy szónak hol jelentése vagy legalább fogalmi köre, hol alakja szenvedett idők folytán változást; olykor meg egyik maga után vont a másikat is. E változások oka gyakran a történelmi viszonyok alakulásában található föl s így ennek ismeretétől függ a különböző korból származó avagy különböző korra vonatkozó följegyzések helyes megértése.

A sok közül ez alkalommal a *lustrum* s különösen a *trinum nundinum* időbeli értékével szándékozom foglalkozni a római határidőszámítás keretében. Ha ebbeli vizsgálódásaim végső eredménye nem mutat is föl valami újat e sokat vitatott kérdések különböző magyarázataival szemben, mindazáltal legalább sikerült

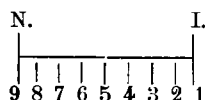
úgy hiszem — összegyűjtöttem s kellőképen rendezett adataim segítségével álláspontomat igazolnom s annyival a kérdések tisztázásához is hozzájárulnom.

* * *

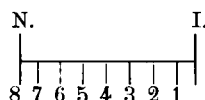
Tudvalevő, hogy a latin a határidőszámításban vett időegység sorszámnévvel való megjelölésébe nem csak a végső egység-időt

foglalta bele, mint mi szoktuk, hanem a kiindulót is. Így *Nonae*-nak, azaz *kilencedik*’-nek nevezte a hónap *Idus*-a előtti nyolczadik napot, a mennyiben beleszámította nem csak a *Nonae* napját, hanem az *Idus*-ét is. E szerint Martius, Maius, Julius és October hónapokban, a melyeknek 15-dikére esett az *Idus*, 7-dikén volt a *Nonae*, a többi hónapban pedig, a melyeknek 13-dikára esett az *Idus*, a *Nonae* 5-dikén volt. Vagyis

a) latin számítás szerint:

b) magyar “ “

Találkoznak egyes magyar szólásformák, a melyekben azonos fölfogás mutatkozik; így pl. *ma harmadnapja*’ s a latin *nudio tertio*’ a. m. *tegnapelőtt*’; mindakettő olyan határnapot jelent, a mely közé s a *mai*’ nap közé egy nap esik, vagyis olyan határidőt, melybe mind a kezdő, mind a végző időpont bele van számítva. A *harmadnapos hideglelés*’ szintén olyan lázt értet, a mely egy-egynapi szünettel ismétlődik, azaz minden második napon jelentkezik; a latin is *tertiana*-nak nevezi az egy, s *quartana*-nak a két nap közbeestével váltakozó hideglelést. Ugyanez a fölfogás nyilvánul abban is, midőn a *most*’ vagy *imént*’ helyett azt felelik gúnyosan a *mi-kor?*’-kérdésre, hogy *holnapután harmadnapja lesz*’. *Egy hétre rá*, így is mondható: *nyolczadnapra*’; a *Husvét nyolczuda*’ is olyan időtartamot jelent, a melyben 6 nap esik a két határnap közé. De ez a számítás mód — úgy látszik — csakis a kisebb számok körében jelentkezik s ez a körülmény a régi volta mellett bizonyít. Máskülönben ugyanis a mai beszédünk ott, a hol valamely meggyökeresedett szólás kézzelfogható értelme nem köti, inkább hajlik az olyan számítás felé, mely a kiinduló időpontot nem foglalja bele a sorszámnévi megjelölésbe.

* * *

A *lustrum*-ot rendszeren 5 évi időszaknak vesszük. Varro szerint *Lustrum nominatum tempus quinquennale* a luendo i. e. sol-

vendo, quod *quinto quoque anno* vectigalia et ultro tributa per censores solverentur.¹⁾

Szembeötlő itt *lustrum* származtatásának a helytelensége.²⁾ A -tro képző ugyanis a cselekvés eszközt s *helyét* fejezi ki, ú. m. *claus-trum*, *ros-trum* (a rágás eszköze és helye: csőr), *ras-trum* (kapa), *ara-trum* (v. ö. ζῶσ-τρον: ζῶσµα és ζῶµα). *Lustrum* is jelenthetné ugyan a fizetés helyét, csak hogy nem lehet *lov-*, *lű-*, *solv-* (solu-)-ban keresni az etymonját, mert így nem volna érthető a képző előtti s hang; hanem *lov-*, *lav-* (lau-tum, lō-tum), *lū-*-ban s ezekből magyarázni ki a jelentését: *mosakodó-víz* (a tisztítás eszköze), *mosakodó hely* (a tisztítás helye).³⁾ Összefüggésben van tehát mind származásánál, mind jelentésénél fogva a görög *lov-τρον*, *λοῦ-τρον*, *λού-τρον* (v. ö. λούσῃς) szókkal. Így érthető meg a *lustrum claudere* vagy *condere* szólás eredete, a melylyel a tisztító ünnep berekesztését szokták jelölni a latin írók.

De nem is ez itt a fő, hanem az, hogy Varro szerint a *quinto quoque anno* olyan időköröket jelölt, a melyeknek mindegyike 5 évet (*tempus quinquennale*) foglalt magában s ezt az 5 évi időszakot szintén *lustrum*-nak nevezték. Ámde Censorius 4—4 évet számít egy *lustrum*-ra. Miután ugyanis szólt a görög *pentaëteris*-ről vagyis az olymphyasokról, a melyek 4 évi időközökben váltakoztak, így folytatja: *idem tempus anni magni Romanis fuit, quod lustrum appellabant; ita quidem a Ser. Tullio institutum, ut quinto quoque anno censu civium habito lustrum conderetur, sed non ita a posteris servatum.* Nam cum inter primum a Ser. Tullio conditum *lustrum* et id, quod ab imperatore Vespasiano V., et T. Caesare III. cons. factum est, anni interfuerint paulo minus DCL, *lustra* tamen per ea tempora non plura quam LXXV sunt facta et postea plane fieri desierunt. Rursus tamen annus idem magnus *per Capitolinos agonas* coeptus est diligentius servari, quorum agorum primus a

¹⁾ Varro, l. l. 6, 93; v. ö. u. o. 6, 11. *censor exercitum centuriato constituit quinquennalem*.

²⁾ Rámutat erre Mommsen is a RStr. II, 332. l. 3. j.

³⁾ Fest. (ed. Thevr.) s. v. *Lustrum*: *Et cum eiusdem vocabuli prima syllaba producitur. significat nunc tempus quinquennale nunc populi lustrationem*.

Domitiano institutus fuit duodecimo eius et Ser. Cornelio Dolabellæ consulatu¹⁾

Censorinus eme tudósításából világosan érthető, hogy a *lustrum* 4 évi időt tett ki, ugyanannyit, mint a görög *olympias*. Nem is valószínűtlen, hogy a *lustrum* időkörenek az olympiasoké szolgáltatta a mintát. Ez az ú. n. *magnus annus*, a melyet Censorinus *pentaëteris*nek, Varro pedig *tempus quinquennale*nek mond, telt el egyik lustratiótól a másikig.²⁾ Ezen utóbb divatja-vesztett ünnep fölelevenítése akartak lenni az először 86-ban Kr. u., Domitianus uralkodása alatt bemutatott *agones Capitolini*, a melyeknek időköre ugyanazon *annus magnus* volt.³⁾

Hogy a *quinquennalis* csakugyan négy-évi időszakra értendő, kiviláglik más adatokból is. Igy Cicero (de or. III, 32, 127) *quinquennalis celebritas*nak nevezi az olympiai játékot. Ovidius a Met. XIV, 8, 16 sk. versében ekkép fejezi ki költőileg, hogy Picus nem volt még 16 éves:

„ . . . nec adhuc spectasse per annos
Quinquennem poterat Graia quater Elide pugnam⁴⁾.

Tacitus szintén *lustralis*-nek nevezi a *certamen Olympicum*ot. Egyik is, másik is a mellett szól, hogy a *lustrum* és az *olympias* egyenlő, azaz mind a kettő 4 évi (*quinquennalis*-, *quinquennis*-) időt jelent.⁴⁾ Plinius is a Julius Cæsar-féle naptár szökőperiodusával egyezteteti össze a *lustrum*ot.⁵⁾

E szerint a *quinto quoque anno*-t tulajdonképp olyan időtartamot jelöl, a melyben 3 év esik a két határév közé; magyarul mondva tehát a. m. „minden négy évben” vagy „négyévenként” vagy

¹⁾ Cens. d. n. XVIII, 12--13. - V. ö. Momms. Röm. Chron. 168. l. — Borghesi Bart. azon állítását, hogy Censor. téved a lustrumok számára nézve, mert csak 72 volt összesen amaz idő alatt, megegyezik Zumpt a Rhein. Mus. 25, 465 s. kk. 26, 1 s. kk. közzétett „Ueber die Lustra der Römer” cz. értekezésében.

²⁾ Fest. s. v. Lustrum: „tempus quinquennale”.

³⁾ Suet. Dom. 4: „Instituit et quinquennale certamen Capitolino Jovi . . .”.

⁴⁾ Tac. ann. XVI, 4: „propinquo iam lustrali certamine”. V. ö. Suet. Ner. 23. 24.

⁵⁾ Plin. n. h. II, 122. 130.

„minden negyedik évben”. Ebből az következik, hogy *„quarto quoque anno”* időtartamában 2 év van a határevek közt,¹⁾ a *„tertio quoque anno”*-ban pedig csak egy, úgy hogy ez utóbbi már épen azt jelenti, mint *alternis annis*, valamint *tertio quoque die* (legg. XII. tabb.) is épen annyi, mint *alternis diebus*. E magyarázat mellett szól Ovidius Fast. II, 475. verse, a hol, miután előbb a Februarius 15-dikére eső Lupercaliá-t említette, ennek folytatásakép mondja:

„Proxima lux vacua est. At tertia dicta Quirino”.

[proxima lux = febr. 16-dika; tertia lux = febr. 17-dike.]

Nem a fölfogás változásában, hanem más körülményekben kell keresnünk az okát annak a valóságnak, hogy a *lustrumok* nem váltakoznak következetesen 4 évi időközökben. A *lustrum* a bérletek megújításának az ideje is volt. A jó bérletek minél tovább való megtartása és kihasználása egyiknek a *lustrum* elodázását, a rossz bérlettől való szabadulás s ilyennek más, jövedelmezőbb bérlettel való fölcserélése a másiknak a *lustrum* mielőbbi megtartását tették kívánatossá. Szintígy sürgethették a *lustrum* megtartását olyanok, a kik a bérletből kirekedtek vagy egyáltalán bérlethez akartak jutni. De számos egyéb ok is folyt be a *lustrumok* ingadozására.²⁾ A római naptár szintén azért kuszálódott össze századok folyamán, mert a pontifexek gyakran személyes okokból nyújtották-kurtították az évet. Így történhetett meg az, a mit Censorinus is megjegyez, hogy a *lustrumokat* sem tartották meg következetesen az eredetileg szokásos időközökben. Servius Tullius négyszer tartott vagyonbecslést.³⁾ Ezek voltak az első *lustrumok* (I—IV.) s a királyság alatt több nem is volt. A köztársaság idején eleinte a consulok tartják a censust, még pedig 49 év lefolyása alatt mind-össze talán hatot (V—X.) a következő időközökben:

¹⁾ Oros. IV, 23-ban így olvassuk: *Ita quarto, quam inceptum fuit, anno bellum Punicum tertium terminatum est.* — V. ö. Liv. Per. 49. — Florus (I, 31) is a III. pún háború tartamát (149—146. Kr. e.) *quadrienium*-nak nevezi.

²⁾ L. Zumpt i. m.

³⁾ Val. Max. III, 4, 3: (Tullio) quater lustrum condere contigit. — V. ö. Liv. I, 42. 44.

10 5 19 9 5
508—498—493—474—465—460/459.¹⁾

A 443. évben Kr. e. fölállítják a *quinquennalis censura*-t;²⁾ de már a *lex Aemilia* (433.) akként intézkedik, hogy a censorok tiszte csak 1½ évig tartson, vagyis addig, míg a lustratiót és a censust el nem végzik. A censori lustrumok évei Zumpt szerint a következők:³⁾

8 5 12 5 10 10 6 9 15 5
443—435—430—418—413—403—393—387—378—363—
7 13 6 14 6 5 3 5 4 10
358—351—338—332—318—312—307—304—299—294—290—
5 5 5 7 6 5 6 7 4 5 5
280—275—270—265—258—252—247—241—234—230—225—
11 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5
220—209—204—199—194—189—184—179—174—169—164—
5 7 5 6 5 6 5 5 7 6 5
159—154—147—142—136—131—125—120—115—108—102—
5 3 3 6 10 42 20 22 34 26
97—92—89—86—80—70—28—8 Kr. e. —14—48—74 Kr. u.

Láthatjuk ebből, hogy a lustrumok megtartása nagyon változó időközökben történt. Legsűrűbb az 5 évi időköz, a mely Kr. e. 209. évtől a 154-dikig szabályszerűen ismétlődik. Ámde ez a szabályszerűség egy *SC-tum* következtében esett s mindössze 55 éven át tartott.⁴⁾ Ellenben átlag véve 8⅔ évi időköz esnék a 650 év leforgása alatt tartott 75 *lustrum* mindegyikére, sőt a 443—70. évig tartott 60 *lustrum* közül is kbl. 6⅓ év egyre-egyre.

Ezen adatok útvesztőjéből Ideler azon nézethez menekedik, hogy a lustrumokat hol 4, hol 5 évi időközökben tartották ugyan,

¹⁾ Mommsen, Die röm. Chron. 162. s kk. és RStr. II, 331. s kk. Zumpt i. m. végén.

²⁾ Liv. IV, 24. IX, 33. Zonar. VII, 19.

³⁾ Zumpt i. m. — Megjegyzendő, hogy a *lustrum* nem mindig esett bele a census évébe, mert a census hosszadalmassága gyakran áttolta a köv. évre a lustratio megtartását. De viszont arra is mutat föl Z. egy pár esetet, hogy census nélkül tartottak lustrumot. — A 388. évet 387-re igazítottam ki a szerző tulajdon szavai (Rh. M. 26, 28.) alapján. A *censura* mindjárt a választás idejétől kezdve 1½ évig tartott, a mennyi időt t. i. elegendőnek tapasztaltak volt a census megtartására (Rh. M. 25, 490.).

⁴⁾ Liv. XXIV, 10.

de a 4 évi időköz volt az eredeti.¹⁾ Zumpt a *quinto quoque anno*, *tempus quinquennale*, *quinquennalis censura* (l. f.) kifejezésekből azt következteti, hogy a *lustrum* a köztársaság vége felé 5 évi tartamú volt, s akkor bizonyára annyi volt kezdettől fogva, mert — úgy mond — a római szívósan ragaszkodott az ősrégi szokásokhoz. Csak Augustus alatt kezdték 4 évi idő jelölésére használni s ez a jelentése a *censura* megszűntével s a görög világból vett *capitoliumi* játékok befolyása következtében lassankint fölülkerekedett, úgy, hogy Censorinus már — mondja — csak ezt ismeri s a római *lustrumokat* a görög *olympiasokkal* egyeztetni össze.²⁾

Zumpt tévedése kétségtelen. A fentebb említett adatokból ugyanis láttuk, hogy nem csak épen Censorinus ismerte a *lustrumot* 4 évesnek, hanem Tacitus, Plinius, Ovidius, sőt Cicero is; a két utóbbi meg egyenesen az *olympiai* játékot mondja *quinquennis pugna*-, ill. *quinquennalis celebritas*-nak. Fölhozott adataim elegendő czáfolatul szolgálhatnak Zumpt ama másik állítása ellen is, hogy a *lustrum*nak nem volt semmi *chronologiai* jelentősége sem.³⁾ Kétségtől volt, még pedig kezdettől fogva mindvégig 4 év. Nem más tehát, mint a Servius Tullius-féle *annus magnus*, a mely — Mommsen szerint⁴⁾ — 4 évet foglalt magában. Bármily szabályszerűtlenség vagy ingadozás mutatkozik is a *censura* váltakozásában, meg a *census* s a *lustratio* megtartásában: a *lustrum* mindig azt a 4 évi időtartamot jelenti, a mennyire kezdettől fogva alkalmazták. Mert bár nincs is semmi adatunk a Serviusi *lustrumok* időkorára nézve, minden valószínűség szerint egy volt az az *annus magnus*ának tartamával s az *olympiai* játékok időkorával. Ehhez az időfogalomhoz már eleitől fogva mintegy hozzátapadt a *quinquennalis* vagy *quinquennis* jelző s a *quinto quoque anno* határozó azon eredeti latin fölfogásnál fogva, a mely a határidőbe mind a kezdő, mind a végző időpontot beleszámította, s úgy maradt mindvégig, akkor is, mikor az eredeti szólástól eltérő beszédben (talán midőn már okoskodás tárgyává is tették a nyelvszokást) járta

¹⁾ Handb. der Chronol. 77. s k.

²⁾ Rh. M. 25, 484. s k.

³⁾ Rh. M. 25, 465.

⁴⁾ Die röm. Chron. i. h.

mellette a *quarto quoque anno* is.*) Hasonló fölfogás nyilvánul *nundinae* (nundinus) s *novendialis* jelentésében, a mint legott látni fogjuk.

* * *

Róma régiebb ideiben, mikor még a földbirtok s a rajta tenyésztett jószág volt a vagyonság alapja s úgyszólván egyedüli forrása, a módosabb polgárság többnyire falun tanyázott s csak bizonyos napokra járt be a városba adás-vevés céljából egyrészt, másrészt pedig azért, hogy a hatóság elé tartozó dolgait elintézzze s a folyó ügyekről tudomást szerezzen. Ezek a napok voltak az ú. n. *nundinae*.**)

*) Suet. Cæs. 40: „Annum ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum esset et intercalario mense sublato unus dies *quarto quoque anno* intercalaretur”. — Valószínűleg a Cæsar-féle kifejezést használja itt Suetonius ebbeli forrása, a *de astris* után, miként Macr. sat. I, 14: „statuit (Cæsar), ut *quarto quoque anno* sacerdos . . . unum intercalarent diem”. V. ö. Ovid. Fast. III, 161.

**) Macr. sat. I, 16, 32: „Harum (sc. nundinarum) originem quidem Romulo assignant, quem communicato regno cum Tito Tatío sacrificiis et sodalitatibus institutis *nundinas* quoque adiecit commemorant, sicut Tuditanus confirmat. Sed Cassius Servium fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi.

Dion. II, 28: (Ῥώμιος) τοὺς αὐτοὺς τὸν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν ἔταξε βίον ζῆν. Εἰ μὲν εἰρήνην ἄγοιεν ἐπὶ τοῖς κατ' ἀγρὸν ἔργοις ἐδίζων ἅπαντας μένειν, πλὴν εἴ ποτε δεησεῖεν ἀγοράς, τότε δ' εἰς ἄστυ συνιόντας ἀγοράζειν, ἐνάτην ὁρίζων ἡμέραν ταῖς ἀγοραῖς. — VII, 58: Ἐν ταύταις (sc. nundinis) συνιόντες ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν οἱ δημοτικοὶ τάς τε ἀμείψεις ἐποιεῦντο τῶν ὀνίων καὶ τὰς δίκας παρ' ἀλλήλων ἐλάβανον τὰ τε κοινὰ ὅσων ἦσαν κύριοι κατὰ τοὺς νόμους καὶ ὅσα ἡ βουλή ἐπιτρέψειεν αὐτοῖς ψῆφον ἀναλαμβάνοντες ἐπεκύρουν· τὰς δὲ μετὰ τῶν ἀγορῶν ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἐν τοῖς ἀγοραῖς ἐνέτριβον.

Varr. r. r. II. præf. 1: Viri magni nostri maiores . . . annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, *reliquis septem* ut rura colerent.

Macr. I, 16, 34: Rutilius (a Kr. e. 105. évi consul) scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo (itt kétségtől *septem* volna helyén, a mint Mommsen is véli) quidem diebus in agris rustici opus facerent, *nono* autem *die* intermisso rure ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent et ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ *trinundino die* proposita a singulis atque universis facile noscebantur, unde etiam mos tractus, ut leges *trinundini die* promulgarentur. Ea re etiam candidatis usus fuit in comitium nundinis venire et in colle consistere, unde coram possent ab universis videri: sed hæc omnia neglegentius haberi cæpta et post abolita, postquam *internundino* etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse cæperunt.

Dionysius (VII, 58) és Varro (r. r. II. praef. 1.) szerint 7 nap esett két *nundinae* közé. Ezt a 7 napot nevezi Rutilius (Macr. I, 16, 34) *internundinum*-nak (‘hétköz’). Minden 8-dik nap volt tehát nekik az, a mi nekünk a vásárnap (eredetileg: vásárnap). Ilyen napokon összeszedte a falusi ember eladó portékáját s batyuba kötve vitte be a városba, a honnan *vállára nézve ugyan megkönnyebbülten, de pénzzel terhelve tért haza* — mondja a Vergiliusnak tulajdonított Moretum szerzője.¹⁾ Ez a nyolczadik nap, vagyis a *nundinae* az, a melyről mondja Ovidius:²⁾ *est quoque* (sc. dies), *qui nono semper ab orbe redit*. A római itt is mind a két határnap számításával kilenczedik napnak nevezi azt, a mit mi nyolczadik napnak mondanánk. A határidőnek egész azonos e számítása azzal, a milyent a *Nonae*-val kapcsolatban említettünk.

A *nundinae* szó két alkotó része magától szembeötlök, t. i. *nonus* és *dies*. Más alakjai az első tagnak *non* (*nondin* . . . : tab. Bant.) és *noun* (*noundinum* : SC. de Bacch.). Hogy csak mint pluralis fordul elő, annak oka az, mert *feriae* értendő hozzá, vagyis *nundinae* tulajdonképen nőnemű pluralisa egy különben ránk nem maradt *nundinus* melléknévnek.³⁾ Mint *dies feriatius* a *nefasti* közé tartozott; ennél fogva nem használhatták föl sem választó, sem törvényhozó, sem törvénykező *comitia* tartására; ellenben a magistratusokat nem akadályozta hivatalos dolgaik végzésében (iuris dictio, manu missio).⁴⁾ A *lex Hortensia* (287. Kr. e.) a *dies fasti* közé sorolta, hogy a vásár alkalmával peres ügyeket is elintézhessék a falusiak. Népgyűlést ezentúl sem volt szabad tartani vásári napon, hogy a népet el ne vonják üzleti dolgaitól; de ezt a tilalmat — úgy látszik — nem tartották szem előtt minden gyűlésre

¹⁾ Mor. 79. s. kk.

„Nonisque diebus
Venales humero fascies portabat in urbem,
Unde domum corvix levis, gravis aere redibat”.

²⁾ Fast. I, 54.

³⁾ Idővel tárgult a jelentése, úgy, hogy nem csak a vásár napját értették rajta, hanem a *vásárt*, vagyis adás-vevést, s az adás-vevés helyét is (Cic. Att. I, 14, 1. IV, 3, 4. — Moret. 80. — Liv. VII, 15, 13.), mint a hogy mondjuk mi is *‘jó v. rossz vásár’*, *‘kimegyek a vásárba’*, stb.

⁴⁾ Macr. I, 16, 28. 30. Fest. p. 180. Thewr. — V. ö. Serv. ad Verg. Georg. I, 275. Gell. N. A. XX, 1, 49.

nézve.¹⁾ A *lex Clodia* (58. Kr. e.) végre általában minden *dies fastus* fölszabadított törvényhozó *comitia* tartására is.²⁾

Daczára annak, hogy a *nundinae* fogalma felől tisztában vagyunk, még sem sikerült meghatároznunk a *trinum nundinum* és *trinundinum* mivoltát s fogalmi körét. *Trini* vagy sing. *trinus* jelentése tulajdonképen a. m. 'három együtt' (= három egymás mellett, egymás után vagy egyszerre), 'hármas'.³⁾ Ugyanilyen jelentése van a *trinum nundinum*ban, miként a következő helyek mutatják:

I.	{	<p>,Haice utei in conventionid <i>exdeicatis ne minus trinum nundinum</i>': SC. de Bacch.
[tr]inum nondin[um]: tab. Bant.</p>	,... ne kevesebb időre, mint egy <i>trinum nundinum-ra</i>, v. ne kevesebb idővel, mint egy <i>tr. n. mal előbb</i>'
II.	{	<p>,<i>comitia in trinum nundinum indicere</i>': Liv. III, 35, 1.
εἰς τρίτην ἀγορὰν παρῆναι: Plut. Cor. 18.
,(οἱ δὴμαρχοὶ τὴν τρίτην ἀπ' ἐκείνης ἐσομένην ἀγορὰν προσεπόντες': Dion. X. 35.
V. ö. még Dion. IX, 41. X, 3,
,χρόνος ὀρίζεται μέχρι τῆς τρίτης ἀγορᾶς' Dion. VII, 58.</p>	<p>,... egy <i>trinum nundinum-ra</i>...'
,a harmadik vásárnapra...'
,az attól (ill. avval) számított harmadik vásárnapot...'
,... a harmadik vásárnapig'</p>
III.	{	<p>(Caesarrol:) ,ad consulatus petitionem se venturum, neque se iam velle absente se rationem haberi suam; se praesentem <i>trinum nundinum petitorium</i>'. Cic. fam. XVI, 12, 3.
,... ne nisi prodicta die quis accusetur, ut ter ante magistratus accuset intermisso die, quam multam irroget aut iudicet, quarta sit accusatio <i>trinum nundinum prodicta die</i>, quo die iudicium sit futurum'. Cic. de dom. 17, 45.</p>	<p>,... a <i>trinum nundinum-mal előbb</i> személyesen fog...'
,... a negyedik vádolás egy <i>trinum nundinum-mal előbb</i> kitűzött napon legyen' (t. i. a vádindítványtól számítva: Momms.-Marqu. III, 356. l. 3. j.).</p>

¹⁾ Momms. RStr. I, 199. l. 3. j.

²⁾ Cic. Sest. 15, 33. prov. cons. 19, 46. Qu. fr. 2, 7.

³⁾ Pld. *trini boves* (Varr.) — sed protelo *trini boves unum aratrum*

Hogy *nundinae* (sc. *feriae*) a *nundinus* melléknév nőnemű plur. nominativusa, az kétségtelen. De hogy mi lehet a *nundinum* ebben a *trinum nundinumban*, arra nézve eltérők a vélemények. Aligha csalódom, hogyha a *trinum* mellett álló *nundinumban* főnevet látok. Ámde szinte bizonyosra vehetjük, hogy a *trinum nundinum* forma oly régi időből való, a mikor még nem volt használatban egy *nundinum* főnév. A fölhozott példák-ból úgy érezzük ugyan, mintha accusativus temporis volna, csak-hogy némelyik hely meglehetősen elüt ennek rendes használatától; sőt a Livius-féle hely egyenesen azt tanúsítja, hogy későbbi időben már épen a szóalak jelentésének szokatlansága folytán praepositióval erősítették (in *trinum nundinum*); s ezen meg sem ütközhetünk, ha tudjuk, hogy abban az időben már használatban kellett lenni egy *nundinum* főnévnek, mert Macrobiusnál, a ki Rutiliusnak, a Kr. e. 105. évi consulnak följegyzését idézi, *internundino*-t olvashatunk e jelentésben: „hétközben“, „hétköznapokon“.*) Előfordul *inter nundinum* azonkívül M. Varrónál, sőt már Luciliusnál is. Kétséggel még ezeknél is későbbi eredetű *nundinium* („hét“) és *internundinium* („hétköz“)**)

A fentebb idézett példák-ból kiviláglik egyébként az is, hogy a görög is *acc. temporis*t érzett ki a *trinum nundinumból*, magából a *nundinumból* pedig a *nundinae* értelmét. Mindenesetre különös, hogy a görög sorszámnévvel másítja *trinust*; de ez a végső időhatár jelölésére mindenütt a maga helyén van; csak ott szúr szemet, a hol a *trinum nundinum* kezdetétől fogva egész a végéig tartó időt akarja kifejezni, mint Plut. Cor. 19:

„ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τῆς τρίτης ἀγορᾶς“

ducent (Cato ap. Non. s. v. *protelare*); *trinae catenae* (Cæs.), *trina bella civilia* (Tac.), *trina nomina* (Ovid.), *trinis* aut *quadrinis diebus* (Plin.); — *trinus versus* (Plin.), *trina pugna* (Plaut.), *trinum forum* stb.

*) Macr. I, 16, 35: l. fentebb! Varr. sat. Men. 186. 528. Luc. sat. 26, 80.

**) Lampr. Alex. 28: „consulatum ter iniit tantum ordinarium ac primo *nundinio* sibi alios suffecit“. — 43: „*nundinia* vetere ordine instituit“. — Lampr. Tac. 9: „fratri suo Floriano consulatum petiit et non impetravit idcirco, quod iam senatus omnia *nundia* (= *nundinia*) suffectorum consulum clauserat. — Mar. Victor. p. 25 K. V. ö. Momms.-Marq. I, 38.

itt ugyanis a ,ἡ τρίτη ἀγορά‘ semmiesetre sem a *tertiac nundinaet* akarja kifejezni, hanem a *trinae nundinaet*. E kettő közt levő különbség pedig világosan látható a következő helyekből:

(Az elmarasztalt adósok, ha időközben nem bírtak kiegyezni a hitelezővel, 60 napon át 15 font súlyú bilincsben maradtak.)

Inter eos dies *trinis nundinis continuis* ad praetorem in comitium producebantur . . . *Tertiis* autem *nundinis* capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant‘. Gell. XX, 1.

„három egymásután következő vásárnapon“

„a harmadik vásárnapon“

„*Tertiis nundinis partis secanto*“. Lex. XII. tabb.

Az ,*inter nundinum*‘-ot Nonius (p. 214 M.) úgy magyarázza, hogy a masc. *nundinus*on (sc. *dies*) alapszik. Ez a melléknév szerepel a *nundinae*ben is, csak hogy itt a. m. kilenczed-‘, illetőleg ,nyolczadnap‘. Az *inter nundinum*nak azonban mint nem határnapnak, hanem időköznek inkább a ,*tempus*‘ kiegészítés felelne meg, ez is csak akkor, ha *nundinus* is, miként *novendialis*, nem csak ,nyolczadnapi‘-t (pl. ,*sacrificium novendiale*‘) jelentett, hanem ,nyolcz napon át tartó‘-t is. Ámde Priscianus (VII, 3, 9) a *trinarum nundinarum* összevont alakjának tartja *trinum nundinum*ot s ezen magyarázat mellett szólnak is csakugyan a következő helyek:

„Ubi lex Cæcilia-Didia? Ubi *promulgatio trinum nundinum*?“ Cic. Phil. V, 3, 8.

„3 vásárnapi kihirdetés“

„ex promulgatione *trinum nundinum*“. Cic. Corn. 1.

„Si, quod in ceteris legibus *trinum nundinum* esse oportet, id in adoptione satis est *trium esse horarum*, nihil reprehendo, sin eadem observanda sunt, indicavit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam et Didiam latae essent, populum non teneri“. Cic. de dom. 16, 41.

„3 vásárnapnyi“

„3 órányi“ (*spatium* v. *tempus*)

„farris pretium in trinis nundinis ad 3nundinae-nyi idő alatt“
assem redegit“. Plin. n. h. XVIII, 3, 5.

Lange általában összevont pluralis genitivust lát *trinum nundinum*-ban, csak hogy ő alapot téveszt, midőn a *promulgatio trinum nundinum*-ot a *pr. in tertias nundias*-ból fejleszti,¹⁾ mintha t. i. a kihirdetés határidejének változása vont a volna maga után a kifejezés változását. John szerint is plur. gen. volt kezdetben; de későbbben, mikor már nem voltak tisztában a mivolta felől, eleinte nomen indeclinabile-nak, majd pedig *sestertium* módjára declinabile-nak érezték s úgy is használták.²⁾ Mommsen ellenben, bár némi tartózkodással, a *nundinum* főnevet veszi föl s a *trinum nundinum*-ot inkább hajlandó *trinorum nundinorum*, mintsem *trinarum nundinarum* összevont alakjának tekinteni.³⁾

A *trinum nundinum* eredeti mivoltának idővel való elhomályosodását jelzi a fönt is idézett Liviusi hely (III, 35, 1): „*Postquam vero comitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt . . .*“; úgy szintén ez is:

„*trino nundino promulgare*“. Quint. „egy tr. n.-mal előbb“
II, 4, 35.

Ezek már kétségkívül a „*nundinum*“ főnevet értetik velünk. Ám ezt hagyjuk még nyílt kérdésnek! Egyelőre legyen elég kiemelnünk még egyszer annyit, hogy a *trinum nundinum* sehol sem szerepel melléknév gyanánt. Későbbi időben azonban jelentkezik a használatban egy *trinundinus* melléknév s egy *trinundinum* főnév is, ú. m.

trinundino die proponere: Rutilius ap. Macr. Sat. I, 16, 34. „a 3 vásárnapi határidő napján közzétenni“

[lex Cæcilia et Didia] *cubebat in promulgandis legibus trinundinum tempus observari*. Schol. Bob. (in or. Cic. pro Sest. 64.) „a 3 vásárnapi idő megtartását . . .“

trinundini die promulgare: Macr. I, 16, 34. „a 3 vásárnapi határidő napján kihirdetni“

¹⁾ Rhein. Mus. 30, 350. V. ö. RA. II, 470.

²⁾ Rhein. Mus. 31, 411. s. kk.

³⁾ RStr. III, 375. l. 2. j.

„*Saepe hanc ostendi promulgatae legis et latae differentiam: nam trinundino* „3 vásárnapi idővel
proponebantur, ut in notitiam populi per- előbb . . .
renirent; quo exacto tempore fere- „s ezen határidő lejártá-
bantur in iuris validi firmitatem Schol. val . . .
 Bob. in or. Cic. pro Sest. 25.

„*trinundino confirmari*“: Macr. III,
 17, 7.

Hogy ezen alakok nem a *trinum* és *nundinum* összevonásából keletkeztek, mint a hogyan Corssen véli,¹⁾ bizonyosága az, hogy bennük a *tri* alkotó rész rövid, épen úgy, mint a többi hasonló-képzésű szóban, mint pl. a *trinodis*, *triector*, *tricorpor*, *triremis*, *triformis*, *trigeminus* melléknevekben s a *trinumus*, *tricladium* (τρι-κλίσιον), *tricolon* (τριζωλον), *triobolus* (τριόβολος), *Triopolis* (Τρίπολις) főnevekben. Valószínűleg a *trinundinus* melléknévből alakult a *trinundinum* főnév, miként *triduus*-ból *triduum*, **triennis*-ből *triennia*; továbbá *trinoctium*, *triscurria* stb. is melléknevek eredetileg. És miként *trinoctium* a. m. *tres noctes continuæ*,²⁾ akként a *trinundinum* is a. m. *tria nundina continua* (= *trina nundina*); ekkor pedig a jelentése is összevágott már a *trinum nundinum*-éval, a mely eredetileg a *trinae nundinae*-vel befoglalt időt értette.³⁾

A kérdés tehát az, mennyi időt értettek egy *trinum nundinum* vagy egy *trinundinum* alatt. Ernest Ágost a bipontinumi Cicero-kiadáshoz készült *Index Latinitatis*-ban így magyarázza: „*Ternæ autem nundinæ cum diebus interiectis conficiunt summam XVII dierum*, non, ut quidam docti viri existimarunt, XXVII. Numerandorum dierum enim initium fit a nundinis primis et desinit in tertiis: nundinæ autem secundæ more Latino bis numerantur, ut idem dies sit nonus a primis nundinis, et primus in altera enneade dierum“. Más vélemény szerint 24 napot foglalt magában a *trinum nundinum*;⁴⁾ egy harmadik szerint pedig legalább is három *nun-*

¹⁾ Ausspr. II, 574. 885.

²⁾ Gell. N. A. X, 15, 14. III, 2, 12.

³⁾ Hogy a *trinundinum* szintén határidő-tartamot jelent, nem pedig időhatárt, mutatja a fönt idézett „*quo exacto tempore*“ kifejezés.

⁴⁾ Momms. Chron. 243. RStr. III, 376. l. 1. j.

dinaet foglalt magában a közbeeső időnek s a kihirdetés napjának beleszámításával, csakhogy a harmadik *nundinae* utáni valamelyik *dies comitalisra* szolt s így a kihirdetés legalább is 17 nappal történt a comitia előtt.¹⁾

Ez a vélemény az, a melyet részemről legelfogadhatóbbnak tartok. Annyi kétségtelen, hogy a promulgationak legalább is annyi idővel kellett megelőznie a határozat- vagy ítélethozatal napját, hogy a közbeeső idő alatt három *nundinae* essék egyfolytában, a melyeken a *promulgatio*ról a falusiak is tudomást szerezhessenek. A *trinum nundinum* tehát a *comitia* megtartására, ill. általában a határozathozatalra nézve a *terminus ante quem non*-t jelöli. Az is bizonyos, hogy ezen esetben 17 nap a legrövidebb időköz. Ámde azt már nem látom igazolhatónak, hogy e legkisebb határidőbe a kihirdetés napja is számított volna; ez a nézet csak azon esetben állhatna meg, ha csakis *nundinae*n történhetett volna a közzététel; már pedig történhetett más napon is, csakhogy azért a határidőt olyankor is a legközelebbi *nundinae*tól számították. Azt mondhatjuk tehát, hogy a *trinum nundinum* későbbi értelme szerint nem foglalta magában sem a *promulgatio*, sem pedig a *comitia* napját.²⁾ A határozathozatal napját ugyanis a törvényes határidő lejáta után következő időre külön kellett kitűzni. Így érthető meg, hogy Cicero már Julius végén vagy Augustus elején tud egy elhalasztott s October 18-dikára kitűzött comitiáról.³⁾ A kitűzött határidő elhalasztására nézve még egyéb esetek is ismeretesek;⁴⁾ de viszont nem egy példa van arra is, hogy egy vagy más oknál fogva mellőzték a *trinum nundinum*ot; az elhalasztásra — úgy látszik — a senatus szokta megadni a fölhatalmazást.⁵⁾

¹⁾ Herzog, Gesch. u. System der röm. Staatsverf. (1884.) I, 1902.

²⁾ V. ö. Bardt, Die Senatssitzungstage (Herm. VII, 14. s. kk.).

³⁾ Att. II, 20, 6; 21, 5.

⁴⁾ Cic. Mur. 25, 51. V. ö. Herm. I, 431. Lange RA. III, 240. 243. — Cic. Quint. fr. II, 16, 3. — Att. I, 16, 13. — IV, 16, 6. — Dio 36, 39. — L. még Lange RA. III, 309. s. kk.

⁵⁾ Liv. IV, 24, 6 (Aem. iterum dictator): „Se legem laturum, ne plus quam annua ac semenstris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit“. — XLIII, 16, 11 (a censorok ellenében a publicanusok megnyerik P. Rutilius pl. tribunust, a ki) utrique censori per duellionem se iudicare pronuntiavit diemque comitiis a C. Sulpicio prae-

A 24 napos *trinum nundinum*ot valló vélemény csupán többé-kevésbé valószínű föltevésen nyugszik. Teljes erejű bizonyíték egy sem hozható föl mellette. A *lex Manilia de suffragiis libertinorum*ot illetőleg Mommsen felteszi, hogy Manilius azt a 67. évi Dec. 10-dikén, azaz mindjárt a hivatala elfoglalása napján promulgálta, de — úgy mond — megsemmisítették, mert a tárgyalásáig (Dec. 29.) eltelt idő, vagyis 20 nap nem volt elegendő.¹⁾ E törvényt csakugyan a 67. év utolsó napján, Dec. 29-dikén, hozták ugyan,²⁾ épen azon a napon, a melyiken abban az évben a *Compitalia*-ünnepet tartották;³⁾ de hogy mikor promulgálták, bizonytalan. Így hát erre az adatra nem építhetünk a *trinum nundinum* időbeli értékének meghatározásában. De ha helyt adnánk is Mommsen ama föltevésének, akkor sem magyarázhatjuk ezt az esetet 24 napos *trinum nundinum*ra. Cicero tudniillik azt mondja, hogy sok más kifogáson kívül főleg a *celeritas actionis*-t hozták föl e törvény ellen.⁴⁾

Asconius ehhez a következő magyarázatot adja: *„Celeritatem actionis significat, quia Manilius . . . post pauculos statim dies quam inierat tribunatum legem eandem Compitalibus pertulit.”*⁵⁾

tore petiit. Non recusantibus censoribus, quo minus primo quoque tempore iudicium de se populus faceret, in a. diem VIII. et VII. Kal. Oct. comitiis perduellionis dicta dies. — V. ö. Liv. XXIII, 24, 3.

Liv. IV, 58, 8: *„id patres ægre passi (t. i. hogy a veiibeli senatus elégtételt adni vonakodott) decrevere, ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque tempore ad populum ferrent.”* — XXIV, 7, 11: *„... Fabius ex auctoritate senatus Puteolos . . . communiit præsidiumque imposuit. Inde Romam comitiorum causa veniens in eum quem primum diem comitialem habuit comitia edixit.”* — XLI, 14, 3: *„senatus . . . consulom comitia primo quoque tempore habere iussit.”* — XLII, 28, 1: *„cui (sc. senatui) primo quoque tempore magistratus creari, cum iustum bellum immineret, e re publica visum erat.”*

¹⁾ Momms. RStr. III, 376.

²⁾ Dio XXXVI, 25: *“Ο δὲ δὴ Μάλλιος καὶ δίκην ὀλίγου ὑπεσχε. Τῷ γὰρ ἔδνει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἐν τε τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἐσπέραν, παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν. Ἐπεὶ δὲ ἡ βουλὴ εὐθὺς τῇ ὑστεραίᾳ ἐν αὐτῇ τῇ νομηνίᾳ ἐπυθετο, ἐν ἣ Ἀυλῖος τε Τοῦλλιος καὶ Αἰμίλιος Λέπιδος ὑπατεύειν ἤρξαντο, τὸν νόμον αὐτοῦ ἀπεψηφίσαντο.”*

³⁾ Asc. in Cic. or. pro Corn. 65.

⁴⁾ Cic. Corn. 65: *In quo cum multa reprehensa sint tum inprimis celeritas actionis.*

⁵⁾ Asc. i. h.

Manilius siettetette a javaslat tárgyalását, mert a következő évre megválasztott consulo­k részéről veszélyeztetve látta annak sorsát. Már az is jelentékeny, sőt döntő erejű formahiba volt, hogy a *Com­pitalia*n tartották meg a *comitiát*, akkor is este felé!¹⁾ Azért emeli ki Asconius a *Compitalibus* szót az által, hogy közvetetlenül az ige elé teszi. A *Compitalia*-ünnep ugyanis a *feriae conceptivae* közé tartozott, azon tehát mint afféle *dies nefastus*on tiltva volt törvényhozó *comitiát* tartani. Ámde itt, a mint a *post pauculos statim dies*-ből kitűnik, nem tartották szem előtt a törvényrendelte határidőt sem. A hiba azonban nem az volt, hogy nem esett közbe 24 nap, hanem az, hogy a promulgatiótól a törvény meghozataláig lefolyt 20 nap alatt csak 2 *nundinae* volt, t. i. Dec. 15- és 23-dikán.²⁾ A *celeritas actionis* tehát abban nyilvánult, hogy a törvényes *trinum nundinum*ot meg nem tartották.

Lange azt mondja, hogy az 52. évben Martius 1-jén promulgált *leges Pompeiae* (*de vi* és *de ambitu*) tárgyalásáig legfőlebb 20 nap telt el.³⁾ Hivatkozik Asconiusra. Ámde Asconius nem említi a tárgyalás idejét; ellenben a promulgatio napját világosan megjelöli, még pedig nem Mart. 1-jében, hanem Febr. 28-dikában.⁴⁾ A promulgatio napja tehát ismeretes ugyan, de a perlatio napja

¹⁾ Dio i. h.

²⁾ E számítás Cicerónak egy 57. évi Dec. hónapban kelt levelében olvasható e pár szóból álló megjegyzés alapján tettem: „*Ante diem X. Kal. nundinae*” (Att. IV, 3, 4.). — Különben a valószínűség e számítás nélkül is az én magyarázatom mellett szólna, a mennyiben Maniliusra nézve csak akkor jött volna ki a törvényes időköz, ha a *nundinae*-k épen Dec. 10., 18., 26. v. 11., 19., 27. v. 12., 20., 28. napjaira estek volna, — az első sorozat szerint persze csak azon esetben, ha mindjárt az nap promulgálta volna javaslatát, a melyen elfoglalta hivatalát. Az utolsó sorozat szerint véve azonban még mindig útjában állt volna a *Compitalia*-ünnep.

³⁾ RA. III, 361. 364.

⁴⁾ Asc. arg. in or. Cic. pro Mil. 39: *Perlata deinde lege Pompeia . . . statim comitia habita*. — U. o. 37: *Pompeius . . . V. Kal. Mart. mense intercalario consul creatus est statimque consulatum iniit*. Deinde *post diem tertium* de legibus novis ferendis rettulit: duas ex SC-to promulgavit, alteram de vi . . . , alteram de ambitu E gyűlés lefolyásáról másnap, Mart. 1-jén értesíti a népet T. Munatius Plancus trib. pl. egy contión (A-sc. in or. Mil. 14.).

nem; csupán annyi bizonyos, hogy Apr. 4-dikéig már törvénynyé lett.¹⁾

Azt mondja Mommsen,²⁾ hogy a SC. de Bacch. fölhozott helye csakis teljes 24 napról érthető. Ez azonban probatio ex probando; mert csak azon esetben érthető annyira, ha csakugyan 24 napot tesz ki egy *trinum nundinum*. Azt is csak valószínűnek mondja Mommsen,³⁾ hogy a *comitia curiata*nak a testamentumokra nézve megállapított idejét, Martius 24- és Majus 24-dikét, az illető hónapok elsején hirdették ki, vagyis egy *trinum nundinum*mal előbb; s hogy a 17 napra való számítás csupán a későbbi használat és alakok összezavarásán alapszik. Pedig, éppen ellenkezőleg, a 24 napos számítás nem egyéb, mint a *nundinum* később kifejlődött fogalmának ráerőszakolása a régi használatra. Hol maradna ily határidőszámítás mellett az az eredeti római fölfogás, melynek oly kézzelfogható példáit láttuk? Nem jön ki a 24 nap még az 58. évi Jan. 3-dikán hozott *leges Clodiae*ben sem, csupán 23.⁴⁾ De ha kijönne is a 24 nap, a határidő ennyire nyúlását ebben az esetben más körülményeknek kell tulajdonítanunk. Számításom szerint ugyanis az 59. évben Dec. 13., 21. és 29. *nundinae*s napok voltak;⁵⁾ az volt tehát a hó utolsó napja is, a mikor Clodius tribunusi hivatalának kezdetétől számítva lejárt a három *nundinae* magában foglalt idő. A javaslat tárgyalása tehát abban az évben meg nem eshetett. Föltevé azonban, hogy helytelen a számításom, még egy szintoly nagy akadály is volt abban az évben a javaslat törvénynyé emelésének, az t. i., hogy M. Bibulus, Caesar azon évi consultársa, a *lex agraria* megakadályozása végett az év összes hátralevő napjait *feriae*nek nyilvánította.⁶⁾ Az év két első napját rendszerint *dies fastus*oknak

¹⁾ Asc. arg. 40.

²⁾ RStr. III, 376. l. 1. j.

³⁾ RChr. 243. l.

⁴⁾ Cic. Pis. 4, 9: Ergo his fundamentis positus consulatus tui *triduo post* inspectante et tacente te a fatali portento prodigioque rei publicae lex Aelia et Fufia eversa est.

⁵⁾ Számításom alapja u. a., mint a melyet föntebb megneveztem.

⁶⁾ Dio XXXVIII, 6: (Bibulus) . . . ἐπειδὴ μήκέτ' αὐτῷ μηδεμία ἄλλη σκῆψις ἀναβολῆς ὑπελείπετο, ἱερομηνίαν ἐς πάσας ὁμοίως τὰς λοιπὰς τοῦ ἔτους ἡμέρας, ἐν αἷς οὐδ' εἰς ἐκκλησίαν ὁ ὄπῃμος ἐκ τῶν νόμων συνελεῖν ἐδύνατο, προηγόρευσε.

tartották fön, hogy az új consulok megtehessék szokásos előterjesztéseiket a senatusban.

Nincs tehát egyetlenegy számbavehető adat sem a *trinum nundinum* 24 napos volta mellett. E határidő használata igen régi. A *comitia curiatán* — úgy látszik — már kezdettől szokásban volt, valahányszor szavazni hívták össze, s *arrogatio* esetén még a köz-társaság végső idejében is megkivánták.¹⁾ Korán említik a *centuriata* és *tributa comitiára* nézve nem csak törvénykezés, hanem törvényhozás s választás eseteiben is.²⁾ A vád előterjesztése s a *quarta accusatio* közé legalább is egy *trinum nundinum*-nak kellett esni.³⁾ Törvényjavaslatokat egy *trinum nundinum*-mal előbb kellett kihirdetni a törvényhozó comitia napjánál. Ugyanennyi idővel kellett előbb jelentkeznie a hivatalra pályázónak is a választó comitia napjánál s a *trinum nundinum* kezdetével lejárt a jelentkezés határideje.⁴⁾ Ha a promulgatio *nundinae*n történt, akkor az ezzel együtt számított következő 3-dik *nundinae*n letelt a *trinum nundinum*, úgy, hogy azon a napon már foganatosítható volt az ilyen határidőhöz kötött cselekvés. Így a nem fizető adóson, miután 3 egymás után következő *nundinae*n a praetor elé kísérték, a harmadik *nundinae*n már végrehajthatták a törvényes büntetést;⁵⁾ *concilia plebis*t is lehetett *nundinae*n tartani.⁶⁾ *Comitia*-t azonban hosszú időn át nem tarthattak rajta, mert a *nundinae* dies nefastus volt; várni kellett tehát legalább is a legközelebbi comitialis napig. A *lex Hortensia* (287.) tette a *nundinae* dies fastus-sá; attól fogva

¹⁾ Cic. de dom. 16, 41. Sest. 64, 135. Dio XXXIX, 11. Schol. Bob. ad or. Cic. pro Sest. 64.

²⁾ Dion. IX, 4. X, 3. A *com. cent.*-ra nézve kezdetben — úgy látszik — 30 nap (*iusti triginta dies*) volt a szokásos időköz. Macr. I, 16, 15. V. ö. Liv. XXXIX, 15, 11. Dio XXXVII, 28.

³⁾ Cic. de dom. 17, 45.

⁴⁾ Sall. Cat. 18: intra legitimos dies profiteri. Cic. fam. X, 25, 2: usitati et quasi legitimi temporis ad petendum. — John, Rh. M. 41, 411. — Mommsen, RStr. I, 503. l. 1. j.

⁵⁾ Gell. n. A. XX, 1, 46: iudicati *trinis nundinis continuis* ad praetorem producebantur... *Tertiis* autem *nundinis* capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre venum ibant. — Lex XII. tabb.: *Tertiis nundinis* partis secanto (Macr. I, 16, 28.).

⁶⁾ [ἐλς τρίτην ἡγοράν]: Dion. VII, 58. X, 35. Plut. Cor. 18.

szabad volt a comitiának *nundinae* is törvénykezni,¹⁾ majd jóval később a *lex Clodia* (58.) alapján törvényt hozni is.²⁾ A *trinum nundinum* mint legrövidebb terminus megtartását rendes körülmények közt megkövetelték,³⁾ sőt a *lex Caecilia-Didia* (98. Kr. e.) törvényesítette.⁴⁾

A *trinum nundinum* tehát olyan terminust jelölt, a melyben 3 *nundinae* volt egymásután. Ez volt a fő. Eredetileg — úgy látszik — nem is jelentett valamint kevesebbet akként többet sem 17 napnál, úgy hogy ama minden valószínűség szerint pluralis genitivusból (*tempus* vagy *spatium* hozzáértésével) keletkezett alakot eredeti mivoltának elhomályosodásával mint accusativus temporis-t használták (‘mennyi időre?’). Alakja megmaradt, de jelentése tárgult már akkor, midőn ugyanazt a határidőt a comitiákra is alkalmazták, még pedig azért, mert a *nundinae* alkalmával sem választó, sem törvényhozó comitia-t nem lehetett tartani, sőt a *lex Hortensia*ig törvénykezőt sem. Ez a tágabb jelentés azután fölülkerekedett s minthogy azontúl többnyire hosszabb terminusok szerepeltek 17 napnál, ugyanazt az accusativusnak látszó alakot úgy értették, hogy *legalább is egy trinum nundinum-mal előbb*.

A jelentés illetően tárgulása után változott az alak is (‘trino nundino’, ‘trinis nundinis’); úgy tekintették ugyanis a *nundinum* részt, mint önálló semlegesnemű főnevet, mely 8 napi idő, vagyis a római hét jelölésére önként kínálkozott. Így azután a *potiori* való jelentésében a tulajdonképen pontos 24 napot jelölő, de azért ugyanazon értelemben járatos *trinundinum* szóval a szokásos határ-

¹⁾ Macr. I, 16, 30 (Granius Licinianus): ‘nundinas Jovis ferias esse ... sed lege Hortensia effectum, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent’. — ‘Julius Cæsar XVI. auspiciorum libro negat nundinis contionem advocari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis ... comitia haberi non posse’. — Fest. s. v. (Thewr. 180. s. k.): ‘Nundinas feriarum diem esse voluerunt antiqui, quo mercandi gratia Urbem rustici convenirent.’

²⁾ l. 12. l.

³⁾ SC. de Bacch. ‘ne minus trinum nundinum’. — Quint. i. o. II, 4, 35 (a rogatio formahibái): ‘Aut enim de iure dubitari potest eius, qui rogat....; aut de ipsius rogationis, quod est varium: sive non *trino* forte *nundino* promulgata sive non idoneo die’.

⁴⁾ Cic. Sest. 64, 135. Phil. V, 3, 8.

idő megjelölésére váltakozott. Hogy pedig *nundinum* a hét jelölésére már a Kr. e. II. században használatban volt, joggal következtethető abból, hogy *inter nundinum* (internundinum) M. Varro-nál, Rutiliusnál, sőt már Luciliusnál is (l. 13. l.) előfordul.

20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István*. II. *Vasary Kolozs*. III. *Révész Imre*. 1 K 20 f. — VII. *Bartalus István*: Emlékbeszéd Mátray Gábor I. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. *Télffy Iván*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics György*: Az ik-es ígéről. 80 f. (1876.)

VII. k. I. Barna Ferdinánd: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz József*: Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasznítása. 20 f. — III. *Zichy Antal*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: Kapcsolat a magyar és szuomi irodalom között. 20 f. — V. *Barna Ferdinánd*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Télffy Iván*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre Sándor*: A nevek uk és ük személynagairól. 40 f. — VIII. *Ballagi Mór*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbéry Ármin*: A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf György*: Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.)

VIII. k. I. Dr. Ábel Jenő: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz Arvid*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Ágost*: Tanulmány a japáni művészetről. 2 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Ukkonpolhár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer Aurél*: Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder Károly*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre Sándor*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.)

IX. k. I. Budenz J.: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Ágost*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi Mór*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbéry Ármin*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy Pál*: A Kün- vagy Petrarka-codex és a künök. 60 f. — VI. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna Ferdinánd*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Russziska Kálmán*: Schopenhauer esztetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont Ignác*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich Mihály*: Magyar egyház népének a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi Zsigmond*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.)

X. k. I. Simonyi Zsigmond: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich Gusztáv*: Etzelburg és a magyar hünmonda. 40 f. — III. *Hunfalvy Pál*: A M. T. Akadémia és a szémi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics György*: Értékek egymást. 60 f. — V. *Ballagi Mór*: Baranyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz Vilmos*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász Károly*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich Mihály*: Cationale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab Elek*: Az erdélyi hírlap-irodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich Gusztáv*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kultag felett. 80 f. — XI. *Bartalus István*: Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Binóczi József*: A magyar romanticismus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Újabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.)

XI. k. I. Hunfalvy Pál: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Télffy Iván*: Újgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Télffy Iván*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder Károly*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbéry Ármin*: A csnyasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth Béla*: Telegli Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss Ignác*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher Ignác*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna Ferdinánd*: Vámbéry Ármin «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi Mór*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vámbéry Ármin*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvész. I. 60 f. (1883—1884.)

XII. k. I. Dr. Kont Ignác: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy Sándor*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász Béla*: A reflexiv és valláserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernát*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vámbéry Ármin*:

- A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf György*: Kik-től tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury József*: A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Télffy Iván*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. 40 f. — X. *Brassai Samuel*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kuun Géza*: A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel Jenő*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.)
- XIII. k. I. Heinrich G.**: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel Jenő*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna Ferdinánd*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gábor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis viszhang Vámbéry Ármin ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szily Kálmán*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich Mihály*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz Vilmos*: A kisebb görög tragikusok tropusai 20 f. — XII. *Télffy Iván*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.)
- XIV. k. I. Ábel Jenő**: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép házassági szokásai. 60 f. — IV. *Télffy Iván*: Jelentés ujhellén munkákról. 60 f. — V. *Kálmány Lajos*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Putnoky Miklós*: Etymologicum magnum Romaniae. 40 f. — VII. *Simonyi Zsigmond*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai Samuel*: Szőrend és accentus. 80 f. — X. *Télffy Iván*: Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy Géza*: Euhemeri reliquiæ. 1 K 20 f. — XII. *Vikár Béla*: Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.)
- XV. k. I. Dr. Schreiner Márton**: Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — II. *Haraszi Gyula*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi Zsigmond*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy Pál*: Az aranyosszéki mohácsi nyelvmlékek. 30 f. — V. *Zichy Antal*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Télffy Iván*: Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — VII. *Ponori Thewrewk Emil*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth Oszkár*: A hangsúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás és az idegenszerűségek. 1 K 20 f. — X. *Télffy Iván*: Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl Sándor*: Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kuun Géza*: Ujabb adatok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.)
- XVI. k. I. Finaly Henrik**: A besztercei szószedet. 4 K. — II. *Goldziher Ignác*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth Oszkár*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz Vilmos*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Télffy Iván*: Uj-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Télffy Iván*: Két uj-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szamota István*: A Marmelinus-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedüs István*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kúnos Ignác*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedüs István*: Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.)
- XVII. k. I. Dr. Mahler Ede**: Egyiptológiai tanulmányok a chronologia köréből. 30 f. — II. *Kúnos Ignác*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Dr. Kégl Sándor*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich János*: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma Ferencz*: Brassai Samuel mint aethetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Dézi Lajos*: Sz. Agoston reguláinak magyar fordítása C. lius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai Károly*: Czakó Zsigmond ismeretlen drámái költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay Gyula*: Szent István veszprémművelői donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler Ede*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Szinnyi József*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1898—1901.)
- XVIII. k. I. Gyomlay Gy.**: Böcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K 20 f. — II. *Katona L.*: Temesvári Pelbárt Páldái. 1 K 20 f. — III. *Némethy G.*: A római elegia viszonya a göröghez. 48 f. — IV. *Thury J.*: A «Beháset-ül-Lugat» csagatáj szótár. 1 K 20 f. — V. *Katona L.*: Alexandriai sz. Katalin legendája középkori irodalmunkban 1 K 60 f.